

M. RUDZĪTE

ARHAISKI VAI JAUNINĀTI SUPĪNI DAŽĀS
LATGALES IZLOKSNĒS?

Baltistikā līdz šim nekādu problēmu nav radījis supīns. Ir noskaidrots, ka supīnu veido no infinitīva celma¹ un pirmatnējā atšķirība saknes vokālismā starp supīnu un infinitīvu tāpat kā slāvu valodās viscauri ir izlīdzināta². Infinitīvam pamatā esošo verbālnomenu *ti*-celmu un supīnam pamatā esošo verbālnomenu *tu*-celmu saknes vokālisma sākotnējo atšķirību parasti demonstrē ar citu radu valodu dotumiem, piem., sanskrita *uktih* : *vāktum*.

Nesen kādās Latgales izloksnēs konstatēts, ka dažiem tagadnes *o*-celmiem saknes zilbes vokālisms infinitīvā un supīnā nesaskan: infinitīvā ir zuduma pakāpe, bet supīnā (un kondicionāli, kas idents ar supīnu) tāpat kā tagadnes formās – pilnā pakāpe. Savdabīgā parādība reģistrēta Šķilbēnos, Baltinavā, Kārsavā, Nirzā un Kalupē. Verbi, kuros tā vērojama, visās izloksnēs nav vieni un tie paši.

Visās izloksnēs ir sastopams infinitīvs *čieršt*² < *cirst* un supīns *cārstu*² < *cērs-tu*. Piemēri: *čīkam viēl' sasal's, jūo-īt*² *moļkas cārstu*² 'kamēr vēl sasalis, jāiet malkas cirstu' Šķilbēnos; *īšu žogaru cārstu*² 'iešu žogaru cirstu' Baltinavā; *kot brāukšī*² *moūkiš cārstu*²? 'kad brauksi malkas cirstu?' Kārsavā; *brāukšim*² *moūkiš cārstu*²! 'brauksim malkas cirstu!' Nirzā; *āizgūo*² *da mežam moļkys cārstu*² *i nūsačiert'uōs*² *vysu d'īnu*² 'aizgāja uz mežu malkas cirstu un nocirtās visu dienu' Kalupē³.

Otrs verbs ar infinitīva un supīna saknes vokālisma starpību ir *cirpt*. Infinitīvs *čierpt*² < *cirpt* blakus supīnam *cārptu*² < *cērptu* zināms no Baltinavas, Kārsavas un Kalupes. Piemēri: *īšu vušku cārptu*² *II čierptu*² 'iešu aitu cirptu' Baltinavā; *īšu vušku cārptu*²; *as cārptu*² (kondicionālis) *gon, a tu jau nadūši* 'es cirptu gan, bet

¹ Endzelīns J., Baltu valodu skaņas un formas. Rīgā, 1948, 408. §.

² Endzelīns J., Latviešu valodas gramatika. Rīgā, 1951, 717. §; Stang Chr. S., Das slavische und baltische Verbum. Oslo, 1942, S. 212.

³ Pirmo reiz šo īpatnējo parādību pamanīju LVU studentes I. Čulčas diplomdarbā „Kārsavas izloksnes fonētika un morfoloģija“ 1973. gadā. Pēc tam ziņas par savu dzimto izloksni man ir snieguši šādi filologi: B. Reidzāne un D. Circene no Šķilbēniem, M. Govča un B. Mežale no Baltinavas, L. Nagle un J. Barkāns no Kārsavas, E. Soida no Nirzas un A. Reķēna no Kalupes. Visiem viņiem pateicos.

tu jau neļausi' Kārsavā; *ka it vušku cārptu², to apšīn² dyktu priškàutu²* 'ja iet aitu cirptu, tad apsien stipru priekšautu' Kalupē.

Saknes vokālisma atšķirība infinitīvā un supīnā resp. kondicionālī ir arī dažiem verbiem ar laužti intonētu sakni. Jāatgādina, ka laužti intonētu *ir* augšzemnieku izlokšnēs nediftongizē.

Šķilbēnos un Baltinavā blakus infinitīvam *viŗt* 'vārīties' ir supīns resp. kondicionālis *vaŗtu* < *veŗtu*. Piemēri: *nabyūtu es daguòjuše², t'eu vaŗtu vusu d'īnu²* 'nebūtu es piegājusi, tev virtu visu dienu' Šķilbēnos; *driči vaŗtu II vyŗtu gon* 'griķi virtu gan' Baltinavā.

Šķilbēnos un Nirzā supīns ar pilno pakāpi blakus infinitīvam ar zuduma pakāpi ir arī verbā *piŗst*. Infinitīvs tātad *piŗšt*', supīns resp. kondicionālis *paŗstu* < < *peŗstu*. Piemēri: *ka pupas sazaāstu, paŗstu vusu nakt'i!* 'ja pupas saēstos, pirstu visu nakti' Šķilbēnos; *aj tu paŗstu* 'ej tu pirstu!' Nirzā.

Baltinavā pie šādiem verbiem pieder arī *niŗt* 'ņemt'. Infinitīvam *niŗt*', tātad blakus supīns resp. kondicionālis *naŗtu* < *neŗtu*. Piemērs: *es namtu par šīvu² sàbra² meŗtu* 'es ņemtu par sievu kaimiņa meitu'.

Latviešu augšzemnieku izlokšnēs verbu formās ir gan arhaismi, gan jauninājumi, tāpēc arī šī parādība vispirms jāmēģina skaidrot kā jauninājums. Varbūt kādu norādījumu dod Ciblas infinitīvs *cāršt*'² 'cirst' un Kalupē pierakstītais teikums — *b'ie² cāršt i² pakšy* 'bija cirstie pakši'?⁴

⁴ Šis teikums atrasts A. Reķēnas grāmatā „Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izlokšnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās“. Rīgā, 1975, 136. lpp.